

Ivan Petrov

(Plovdiv Medical University, Department of Languages and Specialized Training)

The Lexemes *агна*, *агньць* and *овьча* in Medieval Bulgarian Literature Revisited

In this paper I focus on the Old Bulgarian words *агна*, *агньць* and *овьча* all of which designate the young of a sheep. I study the three lexemes from an etymological and a diachronic perspective, reaching, as far as possible, to the modern Bulgarian dialects. I adduce examples from a large corpus of medieval texts, including both the classical canon and later sources, in which those words are used. In such a way, I track the relationships among the three lexemes and make observations on their synonymy on the basis of a wide range of sources in which they occur.

Иван Петров

(Пловдив, Медицински университет)

Отново към лексемите *агна*, *агньць* и *овьча* в средновековната българска книжнина

В настоящия текст¹ се разглеждат лексемите *агна*, *агньць* и *овьча* в техните контекстуални употреби като по този начин се проследяват отношенията между тях. И трите думи назовават малкото на овцата, именно затова представлява интерес евентуалната синонимия между тях. Всяка от думите е разгледана етимологично. Най-напред ще бъдат представяни употребите и синонимните гнезда на тези имена в класическите старобългарски паметници от X–XI в. *Материалът* е екскерпиран от Чешкия речник на старославянския език (LLP), както и от Речника на старобългарския език на БАН (Старобългарски речник 1999, 2009) в електронната му версия. След това ще бъдат разгледани употребите и синонимните гнезда на тези имена според материала от текстове, създадени през класическия период на старобългарския език, но засвидетелствани от по-късни източници. Тук спадат текстовете на Климент Охридски, Шестоднев на Йоан Екзарх, произведенията на презвитер Козма, Петър Черноризец, Симеоновия сборник по Светославовия препис от 1073 г., втория Симеонов сборник по преписа от 1076 г., Учителното евангелие на Константин Преславски, Беседите на Григорий Велики, Архивския Хронограф, Диалозите на Псевдо-Кесарий. Основната част от тези произведения е обработена посредством текстовия корпус на Историческия

¹Текстът представлява фрагмент от дисертацията за придобиване на образователната и научна титла „доктор“ на автора, защитена на 16.05.2016 (вж. повече в Петров 2016). По-конкретно са представени студиите за лексемите *агньць* и *овьча* от главата, посветена на формациите със стар показател *-nt-* в старобългарски и среднобългарски.

речник на българския език² или по речниците към изданията на тези паметници. След като името е намерено в лексикографския източник, то е потърсено в съответния текст и е извлечено оттам в достатъчно дълъг пасаж с контекст. След това разглеждам състоянието в среднобългарски, доколкото е възможно предвид необозримото количество паметници от тази епоха. Материалът е извлечен отново от Корпуса на Историческия речник, други паметници бяха обработени посредством изданията им и речниците към тях. Сред тях са Берлинският сборник, Севастияновият сборник, електронното издание на Бдинския сборник, Триодните синаксари, книга Йов, Болонският псалтир. Материал беше ексцерпиран и от електронната енциклопедия за жития на светци *Encyclopaedia Slavica Sanctorum*³. По същия начин, както и при по-ранните текстове, имената бяха извлечени от съответните паметници с необходимия контекст. Така създаденият достатъчно обемен корпус позволява да се проследят точно употребите на разглежданите лексеми. Освен това става възможно по-лесно да се проследи евентуалната синонимия между тях, както и да се очертаят условията на употреба в текстовете предвид тяхната жанрова обусловеност.

1.0. агнь < *āgne (a): струс. *jagnja*, ч. *jehně*, Slk. *jahňa*, пол. *jagnię*, ср-хр. *jǎgne*, чак. *jǎñe* (pl. *jǎñci*), слов. *jágnje*; *ágnje* < ие. **h₂eg^w-n-*, откъдето и гр. *ἄμνός*, лат. *agnus*, стирл. *ían*, уел. *oen* (< пракелт. *ognos*), стангл-сакс. *ēanian* (> съвр. англ. *to yeap*, *ean* ‘агня се’); (Derkсен 2008: 26, ЭССЯ I 54–55, ESJSI 46–47, Фасмер 544–545);

1.1. Образованието се среща паралелно с формация на -ъць, и двете възходящи от корен, който не е засвидетелстван неразширен в славянските езици. Според В. Георгиев (1964) в праславянски този корен е имал вида **ognu*, от където са били образувани две суфигирани имена **ogne* и **ogniku*. Дългата степен на корена се е срещала в отименните глаголи *(*ob*)*agniti* (*se*), под влияние на които **ogne* и **ogniku* са придобили вида **agne* и **agniku*, като по този начин са станали и по-ярко разграничени от формациите от друг близък по звучене корен **ogni* ‘огън’. Това обяснение изглежда правдоподобно, въпреки че може да се възрази за нуждата от подобно допълнително разграничаване, тъй като **ogni* принадлежи към класа на циркумфлексните имена (а.п. б по Дыбо – *ogni*, ген. sg. *ogni*), докато **agne* е име от статичната акутна парадигма (а.п. а). Суфигираните производни на -*iku* също не са сигурна причина за допълнително раздалечаване на двата корена, тъй като -ъць- производните или 1. проявяват постоянно акутово ударение на корена или произвеждащата основа, когато тя принадлежи към а.п. а, или 2. ударение на окончанието, когато са произведени от основа по а.п. б или с (Дыбо 1981: 146). Георгиев също така смята, че е много вероятно първоначалното понятие **h₂eg^w-no*-сда представлява (много старо) минало страдателно причастие от глаголният корен **h₂eg^w* – ‘вода’, т.е. ‘животното, водено в стадо’ (Георгиев 1964: 96). Трубачев (2008: 348–349) допуска, че **agnos* ‘агне’ и **ognis/egnis* ‘огън’ могат да бъдат свързани. Ученият се опира на това, че **ognis/egnis* обозначава религиозният жертвен огън, а **agnos* е можело да означава ‘животное огня, жертвеное животное’, за което навежда гр. *ἄμνός*, което е приведено със значение ‘жертвенный годовалый ягненок’. Това предположение, обаче, днес не издържа етимологически, тъй като индоевропейският корен за огън е **h₁ng^w-ni-* (Derkсен 2008: 364).

²<http://histdict.uni-sofia.bg/textcorpus/list>.

³<http://www.eslavsanct.net/>.

От корена $*h_2eg^w$ -, както е известно, се среща още една суфиксално формация: агньць, която често влиза в синонимни отношения с агнѧ. Ще обърна внимание на тази двойка по-надолу.

1.2.1. Лексемата агнѧ се среща относително често в средновековната българска книжнина, основно в контекста на библейския образ на жертвения агнец (J 1,29; Is 53,7; A 8,32; Jr 11,19), или с представата за кротост и покорство, във връзка с жертвения агнец. Атрибуира се към Христос в библейските пасажии и към светци в жития и похвални слова.⁴ Среща се и в други контексти, които ще бъдат приведени по-долу.

1.2.2. В *старобългарските паметници* (класическия корпус и достигналите до нас от по-късни преписи) лексемата се среща в библейските образи на агнето сред вълци (Lc 10: 3), агнето ненадаващо глас през стрижещите го (Is 53: 7), незлобливото агне, водено на заколение (Jr 11:19). Освен тези употреби, се срещат и случаи, в които агнѧ назовава конкретно животно – в Supr, Hec, Cosma. Същите употреби са запазени след това и в паметниците от среднобългарската епоха.

- агнѧ по срѣдѣ вѣтъкъ:
- азъ посылаѣхъ въ чѣко агнѧ по срѣдѣ вѣтъкъ ѿс ѡрѣвѣс L 10,3 Zogr (агньцьѧ Mar, овцьѧ As);
- акы агньци просрѣдоу вѣтъкъ расхыштени вѣхѣомъ ѡрѣвѣс Supr 108,8;
- агнѧ прѣдъ стригѣщии
- такоже агнѧ прѣдъ стригѣщии юго вѣзъ гласа Supr 481,7 Is 53,7 Grig (агньцьѧ A 8,32 Hilf Slepč, Mak Šiš);
- агнѧ (безлобно/незлюбиво) водимо на заколение
- азъ же чѣко агнѧ безлобно водимъ на заколение ѿс ѡрѣвѣс Jr 11,19 Grig;
- и приведохъ и чѣко агнѧ незлюбиво на жрьтвѣж бѣсовьскѣ Clim Клим.
- чѣко агнѧ водимо на заколение бысть хѣвѣ мжченице и благоприѣтна въсѣхъ творѣцю жрьтва принесена бысть Clim Мъч, глас д
- тако агньць незлюбивъ CanVenc;
- и бѣ съ нимъ въ пѣстыни такоже агнѧ незлюбиво истиннымъ пастыремъ пасомо, такоже дрѣвѣи авелъ или исаак, прѣчу въ вѣсемъ подражаѣ иже ѿ младенства въ пѣстыни въспитаннаго •Zogr. V. Ril. 95v
- акы агнѧ безълобы ведомъ бѣаше на заколению Usp 176v 30-31
- ранамъ прѣвѣи искѣсь приѣмше. потомъ побивение. и прѣтрение. звѣремъ на гѣдъ дани вѣѣте. и заколени тако агнѧта хѣвѣ. нѣ живи естѣ присно стрѣтрѣци. TrBit f. 26v. 15–18
- еси закланъ хѣ мон. тако агнѧ в рѣбра копиемъ. да ма овчѣ погѣѣше. спѣши мѣсивнѣ. Tr Bit. 20–22
- еѣа тѣ хѣ. тако агнѧ веденъ бѣи на заколение. волежъ своежъ ма избавилѣж. Tr Bit 42v. 23–24

⁴ Всъщност единствено агньць е символ на Божия Син.

- В Успенския сборник се среща и употреба в по-особен контекст:
 - и се жена въ градѣ также вѣ грѣшницѣ. нѣ грѣшницѣ такѣ правдѣ притече. и акы огньмъ тѣрѣниѣ грѣхы попали. доуеѣ раи въс. лывицѣ агнѣ. смрадѣ мѣро. Usp 202a 24-32
 - Срещат се и примери, в които агнѣ означава по-конкретно самото животно, най-често в контекст, в който е заплашено от вълци и изгубено от майка си/пастира си.
 - такоже агнѣ звѣриѣ тако х(ръст)ѣ в(ог)оубиници имѣше Supr 471, 27;
 - отѣкѣдоу во въ несѣвѣдѣ овцы агнѣ отѣ затвора искоуѣ вѣстѣ гласѣ матерѣнѣ и кѣ ней течет... и мати въ несѣвѣдѣ агнѣтѣ познаѣтѣ своѣ
- πόθεν γὰρ ἐν μυρίοις προβάτοις ἀρνειὸς τῶν σηκῶν ἐξαλλόμενος οἶδε μὲν τὴν χροιάν αὐτὴν καὶ τὴν φωνὴν τῆς μητρος... καὶ ἡ μήτηρ ἐν μυρίοις ἀρνάσιν ἐπιγινώσκει τὸ ἴδιον Hex 243 d 11ff, 27ff
- они же подобенѣ волкѣ хотѣщѣ агнѣ взати Cosma 3.8-11
 - егда агнѣ падоуше. вѣлѣци бѣваемѣ. егда овчѣтѣмъ питѣемъ сѣ. CPr Eug Did 86d-87a
 - [сѣ]мотори. тако не агнѣлежитѣ скотѣенѣ сѣинѣ бѣжи. сѣмотори тако не овчѣмъ закалаемо естѣ. нѣ вѣзѣмѣнна рамо своѣ овчѣмъ. и ѿцеви своѣмоу донесѣ. CPr Eug Did 237a
 - фекла же такоагнѣвъ | поустыни гледаѣтъ пастѣра. | такожептаапавла. Bdin 48r
- Интересен пример се среща в Диоптрата на Филип Монотроп:
 - Много оубо сличната въ агньцѣхъ бывает, и множайша и ты соуща. Видѣхъ азѣ многажды всхожаше и низѣхожаше многажды множитѣю мати, въ агньцѣхѣхъ свое агниа ищющи, и к ней прихожахоу много от агнець, — никоеже не пригѣт, ни накорми ни едино, обонѣвающе всѣ, мнимохѣдѣюще всѣ, дондеже оберѣщеть сама свое еѣ агниа.
- Тук агнѣ е употребено само в единствено число, а агньцѣ се употребява, когато е необходима форма за множествено число. Всъщност, подобна употреба се среща и в текста на Йоан 21:15: паси агньцѣ моиѣ τὰ ἀρνία J21,15 Zogr, Mar, As (овьцѣ Sav Ostr). В Псалм 113 отново се употребява форма от агньцѣ срещу гръцкото ἀρνία: Горы вѣзигрѣша сѣмъ ѣко овьни• | хѣлѣми ѣко агньци овьчи ἀρνία Ps 113, 4 Sin Pog Bon Lob Par Euch 3b 10 sq.
- Форми за множествено число от агнѣ са относителна рядкост. От ексцерпираниите паметници се откриха три примера:
 - в Шестоднева (вж. горе)
 - в Арх. Хронограф – ѡ ѡѣставѣ авраамѣ сѣдмѣ агнѣтѣ тѣоуно. ѡ реуѣ авнемелехѣ авраамѣтѣ соуѣтѣ сѣдмѣ сѣн агнець ѡвчѣхѣтѣже поставѣ еднны. AChr 47d
 - в Болонския псалтир (в коментарната част⁵) разоумѣхомѣ рече радостѣ и видѣхомѣ како ѡ хѣлѣма вѣзнесениѣ нашего вѣсхѣдѣти, и радоушѣми тако агнѣта вѣслѣпахѣмѣ PsBon CXIII. 6^b.

⁵В основния текст, обаче, стои агньцѣ: горы зане вѣзигрѣсте сѣмъ тако ѡвѣни. и хѣлѣми тако агньци овѣчин PsBon CXIII.6.

1.2.3. Както беше посочено по-горе, срещу агньъ стои още една производна форма (агньць) от незасвидетелствания в славянски прост корен $*h_2eg^w$ -. Когато става въпрос за Божия Син като изкупителна жертва (ὁ ἄμνός τοῦ θεοῦ), се предпочита формацията с -ць⁶:

- се агньць б(о)жи въземлѣи грѣхы всего мира ὁ ἄμνός τοῦ Θεοῦ J 1,29 Zogr, Mar, As, Sav, Ostr;
- агньць и с(ы)нъ божии ἄμνός Supr 331,25; Clim Йоан, Clim пасх., Clim Клим., CPr EugDid 57a, 87d, Пс. Кес., Златоуст 248a, 61б, Germ. 216a, 265a, 110a (въси грѣшници прндошѣ видѣти и поклонити сѣ агньцоу бжню въземлѣицѣмоу грѣхымиръскыѣ)
- агньца бжиа. въземлющаго грѣхы CPr EugDid 236с, ПК 15, ЕК 193
- достоѣнь юсть агнаць заколенъ приѣты силоу τὸ ἀρνίον Ar 5,12 Hval
- агньць нъ овъ бѣ несъмисленъ, овъ съмисленъ ἄμνός καὶ ἄμνός ClozI 324sq.

1.2.4. В *съвременните диалекти* агньъ е добре позната лексема, агньць (агнец) се среща със значение на 'поотраснало агне'. Среща се и допълнително разширената умалителна форма *агненице*⁷ (БЕР, НГ). Особен е отбелязът на ударението при формата за множествено число в ихтиманския говор: *йагнѣта*, както и наличието на паралелни форми за множествено число с по-особена нотка на събирателност *йагнишита* (Младенов 1966: 67–68). В говорът на Ново село, Видинско се срещат и свръхдеминутивни форми като *йагънчичи* (Младенов 1969: 53), образувани с наследника на старата наставка за притежание $*-ty-b^8$. В същия говор е запазена и формата за множествено число от агньць: *йагне – йагънчи* (Младенов 1969: 5). Множествени форми от незасвидетелствана (най-вероятно аугментативна) формация на -ище се срещат още в говорите на Костур (*йагнишча*), Годеч и Цариброд (*йагнишита*) и Кюстендилско (Умленски 1965: 63, Шклифов 1973: 61, Виденов 1978: 58, Божков 1984: 46).

1.2.5. Думата агньць е преводаческото решение, което стои срещу гръцкото ἄμνός. В славянските езици, а много вероятно и още в праславянски, не се е запазило образуване с несугифиран корен, както в гръцки или латински (ἄμνός, *agnus*). В случая думата агньць, макар и образувана с деминутивния⁹ суфикс $*-ikos$ (Matasović 2014: 143) вероятно е изместила по-стара несугифирана форма и е престанала да бъде обвързана със стриктно деминутивна конотация¹⁰. Умалителното (и евентуално хипокористично) значение навярно се е запазило в агньъ, придавайки му по този начин по-емоционално натоварено значение, което книжовният изказ трудно пропуска,

⁶ Според П. Петков названията на животни, образувани с наставката -ць, са обозначаваели жертвени животни.

⁷ В бележките си към първоначалния вид на този труд А. Тотоманова отбеляза, че според нея тази форма е деривирана от неразширената основа *агн-* и следва модела със сонантизация на назала пред -и- като при примери от рода на *влакно–влакънце, петно–петънце* и пр.

⁸ Вж. Петров (под печат).

⁹ Или сингулативен, вж. Vaillant 1974:297.

¹⁰ Според Цейтлин (1977:60) при агньць заедно с жръвць и отрокъ идеята за недораслост не е изразена посредством словообразователните морфеми, а се е съдържала в корена.

особено във високо религиозен контекст. Възможно е това да е причината агньць да се употребява като превод на ἀρνίον, както се видя при примерите по-горе.

1.2.6. Разбира се, трябва да се вземе под внимание това, че в различните праславянски диалекти, а и в различните *старобългарски* диалекти, подобно развитие не е било еднолинейно. С това може да се обясни различното присъствие на двете разглеждани думи по паметниците – книжовниците са отдавали предпочитанията си повече или по-малко към всяка от тях, водени от езиковото си съзнание, обвързано с родния им говор, в който някоя от думите е можело да липсва или да присъства с различна честотност в живия поток на речта.

2.0. **ОВЪЧЪ** – вторична производна от **ОВЪЦА** < *h₃eu-i-keh₂, първична суфигирана производна от *h₃eu-i-. Този корен е засвидетелстван в гр. ὄ(φ)ις, лат. ovis, лит. avis, iēs(4), латв. avs, стирл. ōi, ствиснем. ou. Славянската първична производна заедно със стинд. avikā са най-вероятно умалителни образувания (Derksen 2008, БЕР).

Изглежда най-напред думата е принадлежала към ап. б (с ударение върху елемента непосредствено след корена): *avičę, avičęte, N. pl. Avičęta (ср. запазеното в рус. от XVIII в. овча́, овча́те/овча́ти (Словарь 18). В акцентуираните среднобългарски паметници единствено в четвороевангелието НБКМ 1139 (24v10) формата за им. пад. ед. ч. се явява с ударение върху окончанието, навсякъде другаде от изследваните паметници (с означено ударение) тази форма е с ударение върху първата сричка на корена (овчѧ Doroth., Can. Ril., Serv. Ril.). В другите засвидетелствани форми ударението е колонно върху корена: им. пад. мн. ч. овчѧта (Doroth., Can. Ril., Serv. Ril.), род. пад. ед. ч. овчѧте (НБКМ 1139). Предполагам че споменатите паметници идват от западните краища на българското землище, където е много вероятно сръбските говори да са оказали влияние за прехода на думата към колонно ударение върху корена (ср. tèle: gen. tèleta < *telę: gen. *telęta (Stang 1957: 93). След изпадането на малкия ер иктусът се е прехвърлил върху първата сричка.

В старата българска книжнина **ОВЪЧЪ** се използва най-често като преводно решение за гр. πρόβατον: кѣто естѣ отѣ васѣ ч(ловѣ)кѣ иже иматѣ овчѧ едно (Mt 12,11 Zogr, Mar, Nik; ср. НБКМ 1139 24v10: иматѣ овчѧ едно); коьли и оубо лоуѣен естѣ ѡвѣкѣ овчѧте (Mt 12,12 Mar; ср. овчѧте НБКМ 1139 24v13).

Освен това се среща и в следните няколко общи топоса.

- Изгубената овчица:

- *Класически старобългарски паметници:*

- заблѣднѣхѣ ꙗко овчѧ погыбѣше Supr 118.176
- овчѧте погыбѣшааго възискатѣ градетѣ πρόβατον Supr 459, 24

- *Старобългарски и среднобългарски произведения:*

- Радоуѣте сѧ съ мѣноѡ ꙗко обрѣтѣ изгыбѣше ми овчѧ Clim Tr (цитат от Lc 15,6)

- ▲ **АКЪТЪ ОВЪЧЪ. НА ЗАКОЛЕНІЕ ВЕДЕНЪ БЫСТЪ. НАКЪТЪ АГНЬЦЪ. БЛАГО ОВЪЧЪ ЗЪЛОМЪ**
СОКАЧИНАМЪ ОТЪДАНО ЗАКАЛАЮТЪ СЯ. Ω ЖИДОВЕ ОВЪЦА НЕ СТРИЗЪТЕ. Supr 437.1–5 ὡς
 πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἦχθη, καὶ ὡς ἀμνός. χρηστὸν πρόβατον κακοῖς μαγείροις
 ἐκδοθὲν. εἰ σφάτετε, ὧ Ἰουδαῖοι τὸ πρόβατον, μὴ κείρετε.

В този пример и овъча, и овъца са преводи на гр. πρόβατον.

- **ТАКО ОВЪЧА НА ЗАКОЛѢНЮ ПРИВЕДЕНЪ БЫСТЪ. И ТАКОЖЕ АГНА ПРОЕДЪ СТРИГЖШТИИМЪ ЮГО**
БЕЗЪ ГЛАСА. Supr 481.6–7

- *Старобългарски и среднобългарски произведения от по-късни паметници:*

- емоуҗе оверѣте сѧ нзвѣраное нуѣстьное овѣуа на заколенне ведомѣ Ха радн Clim Стеф.
- ѡѹе, ѡн же рече утѡ. єсть уадо. сѣ ѡгнь и дрова кде єсть ѡвуа еже на трѣбоу. и рече авраамѣ бѣтъ да оузрѣть собѣ ѡвуа еже въ трѣбоу уадо, шедша же коупно ѡба. AChr 48a (Gen. 22: 7–8)
- и вѣпыжшта тобѣ дѣлѣ оумираемѣ по всѧ дни. вѣмѣненіи вѣхомѣ акты ѡвчѣта на заколение Sym1073 155r 4-5
- и рѣши емоу іако кровиж ѡвчуате сеіго . помазах прагы дверемъ (Jag. 180a)
- Поутѡ жєво глетѣ ѡ стхѣ мѣченицѣ, жртвы ѡдшвлє- [291a] ныж. іако вуа иже на жртвѣж приводимое, прѣвѣе закалетѣ сѧ и оумираетѣ. (...) пѡутѡ, занѣ ино є жртва и дроугое вѣсєсьжеженіє. єстѣ єгда не принашаѣтъ вѣсє овуа. нѣ тѣкмо еже ѡ научала єго, іакоже глетѣ въ законѣ. мыщѣж деснѣж, и слѣзенѣ. и ѡба боубрѣга. и пѡвнаа сімь. сиѧ приносяще, жртвы нарицааѣж. сирѣ, еже ѡ научала приношааѣж. сие глет сѧ жртва. вѣсєсьжеженіє же є, єгда вѣсє овуа или волѣ. Doroth. 290b
- Єгда оувѣ привожааѣж вуа или вола. или ино что таковыѣ на жртвѣж; сиѧ вѣзимааѣж свє іислви ѡ приносимаго. и полагааѣж на жртвеникѣ прѣ гдемѣ. и глет сѧ жртва. Doroth. 292a
- и заколеніѧ съврѣшена боу. тѣже еже потомѣ. ба знающе и вгомѣ знаемаа вуата. Doroth. 292b
- Боудѡуть же вси въ единомъ возрастѣ, іакоже предрекохъ преже мала в словѣ, нази же вси вкупѣ и обыавленѣ. Нагое же, господине моѧ, и обыавленное іако от предложенѣя овчатѣ разоумѣвай, еже на жертвоу Богоу приводимыхъ всѣхъ. PhM. Diop.
- помѣни ѡче свой Ѡвчѣти иже пожрѣ хвѣ Sev.50b
- еси закланъ хѣ мон. іако агна в ребра копиемъ. да ма овчѣ погыѣшее. спсеши мѣсивне. TrBit. 20–22
- іако пастыръ добръ сѣ хѣ. дшж свож за вѣцѣж полагаж спсе. TrBit 38.7–8 на дрѣвѣ крѣпѣмъ. висѣвьѣ животе всѣ хѣ бе. wживи ми дшж wмрѣвенж прѣгрѣшенія. и wнѣдѣ погыѣнж. своимѣ wвчѣти недѣжѣ пастырю добрыи. TrBit 41.11–15
- мене ради спсе. на рамѣ крѣтъ си вѣа заблѣжшее. на нем же wвчѣ. TrBit 67.26–27
- и възѣши wвчѣте заблѣжшаго. и вочти ма въ стадо свое. TrBit 87v.4–5

2.2. В примери от Севастиановия сборник се наблюдава разколебаване на парадигмата за двойствено число във формата за им./вин./зв. падеж: *овчѣте/ овчѣти* наред с новото *овчѣтъ*:

- *Тѡгда же блѣженѣи овчѣти· потекоста пжтѣмъ рѣѣща сѧ Sev.43б*
- *въстани ѡврѣздѣриѡгды· да влѣзѣта овчѣте мои ѣже ѿ сътвори Sev.44а*
- *Глѧ ѿма ѿгоуменъ · добръ прїидостѣ овчѣтъ Sev.44б*
- *ѿзѣдѣта овчѣте хѣтъ· на паствинѣ своѧ Sev.49б*

2.3. *В българските диалекти досега не са открити наследници на тази лексема, срещат се обаче други суфигирани формации като овчица, овчинка, овчичка, които също са натоварени експресивно.*

2.4. В корпуса от ексцерпирани текстове не се среща случай, когато *овъчѧ* заменя *агнѧ*. Не са ми известни случаи на синонимия *овъчѧ* – *агнѧ*, докато *агнѧ* – *овъчѧ* могат да бъдат варианти в различни разночетения: J 21,15 *пѧси агнѧ моѧ* (Zogr, Mar, As), *овъчѧ* (Sav, Ostr), гр. τὰ ἀρνία. Изглежда *овъчѧ* е означавало съвсем младото агне, за разлика от *агнѧ*, което е можело да обозначава и по-голямо животно. Разглежданата дума вероятно е била и по-експресивно натоварена. В съвременните езици се среща доста рядко само в полски и руски и то като синоним на наследниците на *агнѧ*.

Използвани съкращения:

а.п.	акцентна парадигма
гр.	гръцки
ие.	индоевропейски
лат.	латински
латв.	латвийски
лит.	литовски
пол.	полски
пракелт.	пракелтски
рус.	руски
сакс.	саксонски
слов.	словенски
ср.	сравни
ср-хр.	сърбо-хърватски
стангл.	староанглийски
ствиснем.	старовисоконемски
стинд.	староиндийски
стирл.	староирландски
струс.	староруски
съвр. англ.	съвременен английски
уел.	уелски
ч.	чешки
чак.	чакавски

*Съкращения на посочваните извори:*¹¹

¹¹За тези от чешкия речник на старославянския език (LLP) се ползват съкращенията, подадени в него. Съкращенията на изворите от текстовите корпуси на Историческия речник (HistDict) и *Encyclopaedia Slavica Sanctorum* (ESS) са мои.

ACHr Chronographus Archivi, XV, Russia, HistDict.

As Evangeliarum Assemani X-XI, LLP

Bdin Бдински сборник, XIV, електронно издание: <http://bdinski.obdurodon.org> (25. 06. 2016)

Bon Psalterium Bononiense, XIII, LLP

Can. Ril. Георги Скилица, Осмогласен цикъл канони в чест на св. Иван Рилски, XV, Сборник от канони, служби и жития на св. Иван Рилски, Рилски манастир, № 1/26, 1a–41a, HistDict.

CanVenc Canon de s. Venceslao (officium), XI, LLP

Clim Йоан Слово похвално Йоану Кръстителю

Clim Клим. Похвала св. Клименту Римскоу, HistDict.

Clim Мъч Пѣсни з канон мъченицамъ обьщъ

Clim Пасх Поуѡенѡе на стѣжъ пасхъ

Clim Стеф. Служба за първомъченик Стефан и за Стефан II папа

Clim Тр Слово о стѣи троици и твари и сѣди

Cloz Glagolita Clozianus (homilae), XI, LLP

Const. & Hel. Laudatio sanctorum magnorum aequalium apostolorum regum Constantini et Helenaе, XV, Сборник на Мардарий, Рилски манастир, 4/5, 424r-439r, HistDict.

Cosma Ангел Давидов, Речник-индекс на презвитер Козма, С., 1976

CPr EugDid Презвитер Козма, Учително евангелие, Хв., HistDict.

Doroth. S. Dorothei archimandritae doctrinae diversae, XIII, ръкопис № 1054 от сбирката на М. П. Погодин, HistDict.

Euch Euchologicum Sinaiticum, XI, LLP

Germ Codex Germani, XIV, HistDict.

Grig Paroemiariun Grigorovičianum (lectiones Veteris Test.), XII-XIII, LLP.

Hex Hexameron Iohannes Exarchip X.¹²

Hilf Apostolus Hilferdingianus, XIV, LLP.

Hval Apocalypsis e codice Hvalii, XIV, LLP.

Jag. Ягичев Златоуст, XIII, РНБ, СПт, Q. п. I. 56, HistDict.

Lob Psalterium e codice Lobkowicziano-Pragensis, LLP.

Mak Praxapostolus Macedonicus (Strumicensis), XII, LLP.

Man Манасиева летопис, XIV, HistDict.

Mar Codex Marianus (tetra-evangelium), X-XI, LLP.

Nik Tetra-evangelium Nikoljanum, XV, LLP.

Ostr Evangeliarium Ostromiri, XI, LLP.

¹²Aitzetmüller, Rudolf. *Das Hexameron des Exarchen Johannes*. Graz, 1958–1975.

Par Psalterium e codice Parisiensi, XIV, LLP.

PhM. Diop. Philippi Monotropi Dioptra, XIV, РНБ, F. п. I. 43, HistDict.

Pog Psalterium Pogodianum, XII, LLP.

Рѣр. Петър Черноризец, Слово стѣ □
щ □ ъ ѿ постѣ оустава церковнагѡ, в
сборник XVI в., РГБ ф. 113, №541.¹³

Sav Liber Sabbae (evangelium), XI, LLP.

Sev. Codex Sebastiani, XIV¹⁴

Sin Psalterium Sinaiticum, XI, LLP.

Slepč Praxapostolus Slepčensis, XII, LLP.

Supr Codex Suprasliensis (vitae, homiliae), XI, LLP.

Šiš Praxapostolus Šišatovacensis, XIV, LLP.

TrBit Triodium Bitolense.¹⁵

Usp Успенски сборник, XII – XIII в.¹⁶

V. Ilar. Vita et acta sancti patris nostril Hilarionis episcopi ex Moglen, Сборник на Мардарий, Рилски манастир 4/5, 161r–175r, HistDict.

V. V. M. Vita Vasilii Magni, XIV, по ръкопис РГБ ф. 304.I.129, сбирка на Троицко-Сергиевата лавра, ESS.

Zogr Codex Zographiensis (tetraevangelium), X-XI, LLP.

Zogr. V. Ril. Vita et acta sancti patris nostril Ioannis in monte Rila, XIV, Зографски сборник, 172 (olim 103 II g.6), 93r-104, HistDict.

НБКМ 1139 Tetraevangelium, XIV.¹⁷

¹³Иванова, Велемира. *Речник-индекс към три слова на Петър Черноризец*. Магистърска теза. София, 2010.

¹⁴Лалева, Татяна. *Севастиановият сборник в българската ръкописна традиция*. София, 2004

¹⁵Zaimov, Jordan. *The Kičevo Triodium (Cod. Sofia, BAN, 38), also known as the Bitola Triodium: An Old Bulgarian Manuscript from the XI-XII Century. Text in Transcription*. – Polata Knigopisnaia: an Information Bulletin Devoted to the Study of Early Slavic Books, Texts and Literatures 10-11 (November 1984): 1–202.

¹⁶Котков, С. И. *Успенский сборник XII – XIII вв.* Москва, 1971.

¹⁷Hock, Wolfgang. *Flexionsakzent im mittelbulgarischen Evangelie 1139 (NBKM). I: Akzentgrammatik, II: Akzentwörterbuch*. [Sagners slavistische Sammlung], München, 1992.

ЛИТЕРАТУРА:

- БЕР: *Български етимологически речник*, 1962–2002, София, Т. I, 1971, Т. II, 1979, Т. III, 1986, Т. IV, 1995, Т. V, 1996, Т. VI, 2002, Т. VII, 2011.
- Божков 1984: *Божков, Р.* Димитровградският (Царибродският) говор. Трудове по българска диалектология 12. София.
- Виденев 1978: *Виденев, М.* Годечкият говор. Трудове по българска диалектология 10. София.
- Георгиев 1964: *Georgiev, Vl.* Slave agnē et ses correspondences. – *Révue des études slaves*, 40, 94–96.
- Дыбо 1981: *Дыбо, В. А.* Славянская акцентология. Опыт реконструкции системы акцентных парадигм в праславянском. Москва.
- Младенов 1969: *Младенов, М.* Говорът на ново село Видинско. Принос към проблема за смесените говори. – В: Трудове по българска диалектология, 6, София.
- Петров 2016: *Петров, И. П.* Формантът -nt- в старобългарски и диахронен аспект. Автореферат на дисертация за придобиване на научната и образователна степен „доктор“. София.
- Петров (под печат): *Петров, И. П.* Някои славяно-германски паралели в структурата и произхода на деминутивните суфикси. – В: Сборник с докладите от тринадесетите международни славистични четения „Мултикултурализъм и многоезичие“.
- Старобългарски речник 1999, 2009: Старобългарски речник т. I, т. II. София: Издателство „Валентин Траянов“
- Трубачев 2008: *Трубачев, О.Н.* Происхождение названий домашних животных в славянских языках. – В: Труды по этимологии. Слово. История. Культура. Том 3. Москва, 291–391. (1-во изд. 1960)
- Умленски 1965: *Умленски, И.* Кюстендилският говор. Трудове по българска диалектология 1, София.
- Фасмер 1986-1987: *Фасмер, М.* Этимологический словарь русского языка., Москва, Том 1, 1986. Том 2, 1986. Том 3, 1987. Том 4, 1987.
- Цейтлин 1977: *Цейтлин, Р. М.* Лексика старославянского языка. Опыт анализа мотивированных слов по данным древнеболгарских рукописей X-XI вв. Москва.
- Шклифов 1973: *Шклифов, Бл.* Костурският говор. Трудове по българска диалектология 8. София.
- ЭССЯ: *Этимологический словарь славянских языков*. Праславянский лексический фонд, в. 1–37, М. (дигитална версия: <http://etymolog.ruslang.ru/index.php?act=essja>)
- Derksen 2008: *Derksen, Rick.* Etymological Dictionary Of The Slavic Inherited Lexicon. Leiden.
- ESJS 1989–2010: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, 1–15, Praha.
- Matasović 2014: *Matasović, Ranko.* Slavic Nominal Word-Formation. Proto-Indo-European Origins and Historical Development (Empirie und Theorie der Sprachwissenschaft 3). Heidelberg.
- Stang 1957: *Stang, Christian S.* Slavonic accentuation. Oslo.
- Vaillant 1974: *Vaillant, André.* Grammaire comparée des langues slaves. Tome IV: Formation des noms. Paris.